

KOMUNIKACJA JAKO ŹRÓDŁO FILOZOFOWANIA I NARZĘDZIE INTERAKCJI WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE W ODNIESIENIU DO TEORII KOMUNIKACJI KARLA JASPERSA

Istnieją różne definicje tego, czym jest społeczeństwo, lecz mimo to w każdej z nich podkreślana jest społeczna natura człowieka. Człowiek jest bytem społecznym, zanurzonym we wspólnocie osób. To bycie we wspólnocie jest warunkiem życia i przeżycia człowieka. Nie możemy sobie wyobrazić życia własnego, ale także żadnego innego życia osobowego bez interakcji ze społeczeństwem, w szczególności z podstawową grupą każdego społeczeństwa – rodziną. Dlatego fenomen życia społecznego badany był w różnych ujęciach przez filozofów, potem socjologów, a ostatnio również i psychologów.

Oddzielnym zagadnieniem, które jednocześnie jest ściśle związane z zagadnieniem interakcji, jest komunikacja. Ona także od drugiej połowy XX wieku stała się ważną, choć niesamodzielną dziedziną filozofii. Michał Wendland pisze o postulatywnym charakterze filozofii komunikacji, która jest dopiero *in statu nascendi*; nie jest niezawisłą dyscypliną filozoficzną. Ta nowa subdyscyplina, bo tak przyjęło nazywać się dyscypliny jeszcze nie do końca rozwinięte, najwięcej czerpie z filozofii kultury i filozofii języka. Wendland zwraca uwagę również na słownictwo. Otóż w niektórych krajach, jak na przykład w Niemczech, występuje nowe pojęcie „komunikologia” na określenie filozofii komunikacji¹.

Znaczenie komunikacji wzrosło po II wojnie światowej, kiedy to świat po katastrofie wojennej szukał nowych dróg porozumienia, budowania jedności, tworzenia społeczeństwa otwartego, w którym każdy będzie czuł się u siebie. W okresie tym pojawiły się również nowe zjawiska społeczne, jak globalizacja, informatyzacja czy rozwój nowych technik komunikacji, które jeszcze bardziej

¹ M. Wendland (2008), *Pytanie o podstawy metodologiczne filozofii komunikacji i nauk o komunikowaniu*. W: B. Bączkowski, P. Gałkowski [red.], *Komunikacja przez sztukę, komunikacja przez język*, Poznań: 23.

przyspieszyły wymianę informacji i procesy integracyjne. Wraz z rozwojem technik informatycznych doszło do niebywałego przyspieszenia w budowaniu jedności społeczeństwa globalnego, ale czy rzeczywiście wraz z rozwojem narzędzi informatycznych znikły stare podziały, nierówności, stereotypy? Dlatego nieustannie narzuca się pytanie: co przyniosła nam nowa kultura informatyczna?

Zadaniem filozofii jest szukanie podstaw działalności człowieka, szukanie tego, co źródłowe, specyficznie ludzkie. Choć filozofia rozumiana jako racjonalna refleksja nad światem istnieje już 2500 lat, nie zmieniają się pytania, które człowiek zadaje względem własnej egzystencji. Właśnie w takim duchu uprawiał i rozumiał filozofię Karl Jaspers. Niektórzy bardzo słusznie uznają go za prekursora późniejszych koncepcji filozofii dialogu i działania komunikacyjnego². Trzeba jednak przyznać, że sam Jaspers nie był mistrzem komunikacji, był człowiekiem wycofanym. Złożyło się na taki styl życia wiele czynników, między innymi chorowitość Jaspersa. Hans Saner, wieloletni asystent Jaspersa, we wstępie do polskiego wydania *Filozofii egzystencji* nieco z przekąsem zauważa, że filozof, który nieustannie pouczał, że „prawdą jest to, co nas wiąże”, sam zdawał się niezdolny do komunikacji. Saner próbował psychologicznie wytłumaczyć takie zachowanie niemieckiego filozofa tym, że bardzo często teoria wynika z tęsknoty za tym, do czego samemu nie jest się zdolnym; „logika intelektu zastępuje logikę serca, a szlachetność człowieka to tylko zhumanizowana postać uczuciowego chłodu”³.

Do najbardziej znanych autorów, podejmujących problem komunikacji należy zaliczyć K.-O. Apela, J. Habermasa⁴, M. Heideggera, H.-G. Gadamera,

² Por. P. Reputakowski (2018), *Karl Jaspers a hermeneutyka. Model rozumienia w naukach humanistycznych i w filozofii*. W: Cz. Piecuch [red.], *Karl Jaspers: Logos i Alogon*, Kraków: 219.

³ Por. H. Saner (1990), *Wstęp*. W: S. Tyrowicz [wyb.], *Filozofia egzystencji*, Warszawa: 5-6.

⁴ Niektórzy w swoich badaniach bezpośrednio podejmują związek między twórczością Jaspersa i Habermasa. Obu myślicieli wiele łączy, na przykład utrzymywanie się w nurcie filozofii kantowskiej, ale też istnieją różnice. Zainteresowanych odsyłam do artykułu Helmuta Fahrenbacha, w którym podkreśla on pokrewieństwo duchowe obydwu autorów, ale także różnice w metodach, którymi się posługują: „Beide übernehmen die transzendente Fragestellung nach den strukturellen Möglichkeitsbedingung und Formen menschlicher Welt und –Selbsterkenntnis, wenn auch mit unterschiedlichen methodischen Ansätzen (Jaspers: ohne Paradigmenwechsel zur Sprachphilosophie als phänomenologisch-strukturelle Erhellung der Grundweisen und –bezüge dessen, als was und wie wir uns in der Welt finden zur Strukturierung eines philosophischen Grundwissens; Habermas: als sprachpragmatisch ansetzende Rekonstruktion der rationalen Grundlagen von Erkennen, Sprechen und Handeln zur Entwicklung einer Theorie der Rationalität” H. Fahrenbach (1991), *Kommunikative Vernunft – ein zentraler Bezugspunkt zwischen Karl Jaspers und Jürgen Habermas*. W: K. Salamun [red.], *Karl Jaspers. Zur Aktualität seines Denkens*, München: 190.

L. Wittgensteina (jego „późna” filozofia), Emmanuela Mouniera⁵ i oczywiście Karla Jaspersa, który wraz z Martinem Heideggerem tworzył zręby filozofii egzystencji. Wymieniony w tym szacownym gronie jako pierwszy Apel nazywa filozofię komunikacji „pierwszą filozofią naszych czasów”⁶. Michał Wendland podkreśla, że w tzw. naukach o komunikacji spotykamy się najczęściej z opisem (deskrypcją) i wyjaśnianiem, bardzo rzadko natomiast natrafiamy na opracowania, których celem miałyby być rozumienie zjawiska komunikacji⁷. Karl Jaspers, którego teorię komunikacji pragniemy w niniejszym artykule przybliżyć, zajmuje się właśnie źródłowym wyjaśnianiem zjawiska komunikacji międzyludzkiej. Artykuł ten, choć może mieć również znaczenie dla socjologów, podejmuje kwestię komunikacji z perspektywy filozoficznej.

Struktura artykułu jest następująca: w pierwszym punkcie ogólne przybliżenie filozofii Karla Jaspersa i źródeł jego filozofowania, w drugim punkcie pytamy o rozumienie przez niego zjawiska komunikacji. Trzeci punkt ma charakter podsumowujący. Podejmujemy w nim próbę ukazania komunikacji jako narzędzia interakcji i rozumienia, także z perspektywy życia sportowego.

⁵ Por. E. Mounier (1964), *Wprowadzenie do egzystencjalizmów oraz wybór innych prac*, Warszawa: 34-47. Dla Mouniera osoba jest „wzajemną łącznością i komunikacją” (s. 34). Można zaryzykować stwierdzenie, że nie ma osoby bez odniesienia do drugiej osoby, bez komunikacji, wzajemnej wymiany. „Osoba istnieje tylko zwracając się ku drugiemu człowiekowi, tylko poprzez drugiego człowieka może siebie poznać, tylko w drugim człowieku może siebie odnaleźć” (s. 37).

⁶ „Komunikacja (...) stanowi pierwotną kwestię i zarazem metodologiczny środek Pierwszej Filozofii. (...) Jednym słowem to, co pragnę stwierdzić, to fakt, iż filozofia komunikacji (...) stała się Pierwszą Filozofią naszych dni, w miejsce metafizyki ontologicznej i/lub transcendentnej filozofii rozumu lub świadomości”. K.-O. Apel (1996), *Komunikacja a etyka: perspektywa transcendentalno-pragmatyczna*. W: B. Andrzejewski [red.], *Komunikacja, rozumienie, dialog*, Poznań: 83-84.

⁷ M. Wendland krytykuje, że większość przypadków nauk o komunikacji często przeradza się w rodzaj ćwiczenia określonych kompetencji, sprowadza się do wypracowania efektywności praktycznej, ulega znamiennej instrumentalizacji; albo koncentruje się na budowaniu modeli, schematów, podziałów, na wyodrębnieniu tych cech, typów, rodzajów komunikacji itd. „Nauki o komunikacji polegają więc obecnie głównie na klasyfikowaniu i opisywaniu z jednej strony i na kształtowaniu praktycznych zastosowań tych opisów z drugiej” M. Wendland (2008), dz. cyt.: 23.

Karl Jaspers i źródła jego filozofowania

Karl Jaspers urodził się w 1883 roku w Prusach, w Oldenburgu. Początkowo studiował prawo i medycynę kolejno na uniwersytetach w Heidelbergu (do którego później powrócił jako profesor), Monachium, Berlinie, Getyndze, w której spędził 5 semestrów i uzyskał dyplom lekarza. W 1908 roku Jaspers otrzymał tytuł doktora medycyny, a w 1913 roku tytuł doktora habilitowanego na podstawie pracy: *Psychopatologia ogólna (Allgemeine Psychopatologie, Heidelberg)*. W roku 1919 opublikował bardzo ważne dzieło, które uważane jest za początek filozofii egzystencji, mianowicie *Psychologię światopoglądów (Psychologie der Weltanschauungen)*. Do roku 1948 był profesorem w Heidelbergu, następnie do czasu przejścia na emeryturę działał na Uniwersytecie w Bazylei.

W okresie heidelberskim wielki wpływ na Jaspersa wywarł Max Weber, który stał się dla niego uosobieniem naukowca i jego etosu⁸. Weber nie szukał taniej popularności. Jaspers nie nazywając rzeczy po imieniu uważa go za przeciwieństwo demagogów, doktrynerów i populistów, którzy w swoim totalitarnym szale zawłaszczyli wszystkie dziedziny życia, także tego naukowego. W swojej *Autobiografii* pisze o nim: „Weber był autorytetem, który niczego nie obwieszczał ani nie uwalniał od odpowiedzialności, lecz dodawał odwagi oraz pewności zachętą, siłą i jasnością swej myśli (...)” Jest to cytat z książki wydanej już po śmierci Webera, który zmarł w 1920 roku. Jaspers ze smutkiem zauważa, że „teraz jakby zabrakło instancji, której z absolutną ufnością, z rozumnego namysłu, ale nie wyrażając tego wprost, powierzało się przewodnictwo w dyskusji, instancji, z której głębokiego podłoża wyłaniał się pogląd na sytuację bieżącą oraz osądy działań, wydarzeń i poznawczych rezultatów”⁹. Sam Jaspers dla wielu stał się autorytetem, ważnym punktem odniesienia, czujnym obserwatorem życia politycznego i społecznego. Karl Jaspers zmarł 26 lutego 1969 roku w Bazylei.

Z historii filozofii wiadomo, że istnieją bardzo różne źródła i motywy filozofowania. Platon filozofował ze zdziwienia, dla Epikteta źródłem filozofowania było odkrycie własnych słabości, Kartezjusz szukał pewności, niektórzy w filozofii poszukiwali pociechy, być może byli też tacy, na przykład sofiści, którzy chcieli innych zachwycić, wprowadzić w zakłopotanie, oniemielić. Wydaje się jednak, że najważniejszym motywem filozofowania było i jest poszukiwanie prawdy. W przypadku Karla Jaspersa źródłem, z którego

⁸ Jaspers poświęcił mu oddzielną publikację: *Max Weber: Politiker, Forscher, Philosoph* (1958), w której podkreśla jego uczciwość i bezkompromisowość.

⁹ K. Jaspers (1993), *Autobiografia*, Toruń: 37-38.

bije prawda, jest komunikacja¹⁰. W publikacji *O mojej filozofii* Jaspers zastawia się, co stoi u początków jego filozofowania: „źródłowa wola wiedzy czy dążenie do komunikacji z innym człowiekiem”¹¹. Odpowiedź jest dla niego prosta: dążenie do komunikacji. Jaspers boleje nad tym, że komunikacja niejednokrotnie napotyka trudności. Dlatego też w swojej filozofii podejmuje refleksję nad naturą komunikacji, jej przeszkodami, które podzielił na zewnętrzne (strukturalne) i wewnętrzne, których źródło tkwi w człowieku. Jaspers wylicza postawy utrudniające porozumienie: „Uparte trwanie przy swoim, niewysłuchiwanie racji, nieczułość na fakty, obojętność, która wcale nie chce dyskusji, nastawienie obronne, nie pozwalające na zbliżenie, w rozstrzygającym momencie niweczające wszelkie szanse”¹². Jaspers stawia wielkie wymagania moralne przed komunikacją. Nie chodzi w niej bowiem tylko o wymianę myśli, nawiązanie kontaktu, ale o całościowe objawienie siebie, własnej osoby, o poznanie siebie. W tym objawianiu musi być zachowana wolność podmiotów komunikujących się ze sobą. Prawdziwa komunikacja musi prowadzić do zdjęcia masek, musi być zaproszeniem do siebie, swojego życia wewnętrznego, nie znaczy to, że człowiek całkowicie ma siebie obnażyć, ale chodzi o porozumienie na najgłębszym poziomie osobowym.

Niemiecki filozof zauważa również, że komunikacja musi być codziennie weryfikowana, szczególnie kiedy napotyka trudności. „Rozstrzygającym bodźcem filozoficznym było pytanie, w jaki sposób niedosyt komunikacji jest przeze mnie samego zawiniony”¹³. Chodzi tu o odkrycie własnej winy, nie można bowiem winić tylko innych ludzi, skoro sam jestem uczestnikiem dyskursu. „We mnie znajdują się te same co w innych paraliżujące komunikację źródła”¹⁴. W istocie komunikacja stała się papierkiem lakmusowym dla

¹⁰ Gwoli ścisłości należy podkreślić także drugie charakterystyczne źródło filozofowania u Jaspersa, są nim sytuacje graniczne. Sytuacje graniczne mają to do siebie, że zmuszają człowieka do analizy, do zajęcia konkretnej postawy, podjęcia decyzji, stają się także impulsem do myślenia, także filozofowania. Oto w jaki sposób Jaspers opisuje naturę sytuacji granicznych: „(...) Są sytuacje nie zmieniające swej istoty, nawet, gdy zmieniają się ich chwilowe przejawy, a ich przemożną siłę spowijają różne zasłony: muszę umrzeć, muszę cierpieć, muszę walczyć, podlegam władzy przypadku, nieuchronnie wzięłam się w winę. Te podstawowe sytuacje naszego istnienia nazywam sytuacjami granicznymi (...). Uświadomienie sobie tych sytuacji jest, po zdumieniu i wątpieniu, kolejnym głębszym źródłem filozofii” K. Jaspers (1995), *Wprowadzenie do filozofii. Dwanaście odczytów radiowych*, Wrocław: 13.

¹¹ K. Jaspers (1990), *O mojej filozofii*. W: S. Tyrowicz [wyb.], *Filozofia egzystencji*, dz. cyt.: 63.

¹² Tamże: 63-64.

¹³ Tamże: 64.

¹⁴ Tamże.

filozofowania Jaspersa, stała się tym szczególnym kątem, pod którym Jaspers przyglądał się wynikom własnego myślenia. „W rezultacie w moim filozofowaniu wobec wszelkiej myśli, doświadczeń i treści stawiałem pytania: jakie mają znaczenie dla komunikacji? Czy mogą wspierać, czy hamować komunikację? Czy rodzą pokusę samotności, czy też pobudzają do komunikacji?”¹⁵. Dlatego też filozofia Jaspersa może stać się narzędziem komunikacji, pozwala bowiem na zweryfikowanie postaw, narzędzi porozumiewania się i efektywności w poszukiwaniu porozumienia i jedności.

Podkreślając znaczenie komunikacji, Jaspers nie zaniedbuje fundamentalnego dla filozofii zagadnienia prawdy i poszukiwania rozumienia. Komunikacja bowiem jest drogą do prawdy we wszystkich jej postaciach. Niemiecki filozof podkreśla, że sam intelekt staje się dla siebie jasny tylko w dyskusji¹⁶. Przyjrzyjmy się teraz bliżej fenomenowi komunikacji według Karla Jaspersa.

Jaspersa rozumienie komunikacji

W filozofii XX-wiecznej rozwinęło się wiele nurtów filozoficznych (subdyscyplin filozoficznych), które podkreślają rolę i znaczenie spotkania, komunikacji, dialogu, a nawet dramatu (np. filozofia dramatu Józefa Tischnera). Wszystkie wyżej wymienione filozofie powstały w oparciu o filozofię egzystencji, której protoplastami (założycielami) byli Karl Jaspers i Martin Heidegger. Jaspers wielokrotnie podkreśla, że nie da się odłączyć teorii od filozofowania oraz od konkretnej osoby, którą powinniśmy nazywać egzystencją, ale niekoniecznie *Dasein*, bo tę uważał Jaspers tylko za empiryczny przejaw bytu. Człowiek dopiero w spotkaniu z drugim dochodzi do prawdy, która jest celem poznania. Tym, co nas łączy – pisze Jaspers – jest prawda¹⁷. Prawda jednak wydarza się między osobami, zdobywaniu jej towarzyszy także samo-poznanie, które jest jednocześnie warunkiem poznania. Człowiek musi stać się sobą. „Bycie sobą – pisze Jaspers – jest rzeczywiste tylko w komunikacji z innym byciem sobą”¹⁸.

¹⁵ Tamże: 65.

¹⁶ Nie miejsce tu, aby dokładniej określić Jaspersa rozumienie prawdy, które nie jest do końca zrozumiałe bez zrozumienia „Ogarniającego” Prawda w koncepcji Jaspersa nie jest do końca określona, jest raczej jednostkowa, enigmatyczna, ale sytuować ją trzeba w przestrzeni intersubiektywnej.

¹⁷ Por. K. Jaspers (1991), *Von der Wahrheit*, München: 150.

¹⁸ K. Jaspers (1991), *O mojej filozofii*, dz. cyt.: 65.

Spotkanie z drugim człowiekiem umożliwia nieznaną kresu ruch komunikacji. Komunikacja znaczy zatem dla Jaspersa – wyjaśnia Kurt Rossman – podążanie razem w kierunku prawdy i na tej drodze stawanie się samym sobą¹⁹. Komunikacja jest więc wspólnym poszukiwaniem prawdy w odwadze radykalnej otwartości, co powinno stać się przedmiotem codziennego trudu filozoficznego życia.

Jaspers używa słowa „komunikacja” po pierwsze w ujęciu niespecyficznym, z jakim spotykamy się m.in. w niemieckiej Wikipedii²⁰, po drugie w swoim oryginalnym ujęciu komunikacji prawdziwej bądź egzystencjalnej. Nas niewątpliwie interesuje bardziej to drugie ujęcie, które niedostępne jest badaniom empirycznym. Oto cztery wyszczególnione przez Jaspersa rodzaje rozumienia słowa „komunikacja”:

- a. *Daseinskommunikation* – tworzy jedynie zewnętrzną wspólnotę, której celem jest jedynie zachowanie własnej egzystencji. Jako przykład Jaspers podaje komunikację małego dziecka z otoczeniem. Dziecko płacze, bo chce jeść albo ma mokro i komunikuje to swoim rodzicom najczęściej płaczem;
- b. Inaczej rzecz ma się z komunikacją na płaszczyźnie świadomego bycia (*Ebene des Seins als Bewusstsein*). Na tej płaszczyźnie nie chodzi jedynie o zabezpieczenie bycia, jest to płaszczyzna uniwersalnej racjonalności, na której możliwa jest wymiana wyników, informacji i dociekań naukowych, nie jest to jednak wymiana osobowa²¹.
- c. Istnieje jeszcze trzecia płaszczyzna: komunikacja osób jako istot duchowych (*geistigen Wesen*). Komunikacja występuje w ramach (jednej) idei, kontekstu, który umożliwia i warunkuje komunikację. Jest to komunikacja wypełniona treścią (*gehaltvoll*), ale to nie jest jeszcze ten typ, o który chodzi Jaspersowi.
- d. Komunikacja egzystencjalna.

Wymienione w punktach płaszczyzny komunikacji nie-egzystencjalnej w rzeczywistości mogą być ze sobą splecione. Jaspers pisze o niespecyficznym niezaspokojeniu (*unspezifische Ungenügens*), powiedzielibyśmy niezadowolaniu człowieka z wyżej wymienionych form (płaszczyzn) komunikacji, które motywują nas do poszukiwania właściwej (osobowej, prawdziwej,

¹⁹ „Im Miteinander in die Wahrheit zu finden und erst auf diese Wege eigentlich sich selbst zu werden” K. Rossman (1959), *Nachwort* do K. Jaspers, *Vernunft und Freiheit. Ausgewählte Schriften*, Zürich: 563.

²⁰ Taką definicję komunikacji podaje niemiecka wikipedia, <http://de.wikipedia.org/wiki/Kommunikation> (02.08.2010).

²¹ K. Jaspers (1956), *Philosophie*, Berlin, Göttingen, Heidelberg: 53.

egzystencjalnej) komunikacji²². Tym pożądanym, czwartym rodzajem komunikacji, w naszym artykule opatrzonym podpunktem d., jest komunikacja egzystencjalna, w której dochodzi do głosu, ujawnia się transcendentálny ludzki rdzeń (*Kern*). Komunikacja ta wykracza poza poziom ducha, kultury i tego, co ogólne ku temu, co jednostkowe i historycznie неповtarzalne. I tylko na tej drodze człowiek może dojść do autentycznej komunikacji egzystencjalnej, której zaistnienie umożliwiają dwa fenomeny egzystencjalne: absolutna неповtarzalna bliskość z drugim człowiekiem oraz egzystencjalna miłość, która nie jest możliwa ani w prymitywnej wspólnotie podmiotów witalnych, ani na poziomie intelektu, ani w sferze ducha i tworzonej przez niego kultury. Można powiedzieć, że komunikacja egzystencjalna osiąga swój szczyt w miłości, która przekracza już samą komunikację czy rozmowę, jak u Gadamera²³.

Jaspers podkreśla jedność komunikacji z rozumieniem. Nie ma pełnej komunikacji bez rozumienia, które niemiecki filozof pojmuje jako walkę o prawdę, w której obie strony dialogu (rozmowy) się znajdują²⁴. Filozofowanie u Jaspersa podporządkowane jest komunikacji, która dąży do porozumienia i która jest także punktem wyjścia filozofowania. To porozumienie możliwe jest tylko na najgłębszej płaszczyźnie egzystencjalnej, niedostępnej dla niektórych istot (np. dzieci). Jak to zostało wyjaśnione wyżej, komunikacja u tych istot znajduje się na innych płaszczyznach. Wspomnianego urzeczywistnienia czy potwierdzenia (*Seinsvergewisserung*) egzystencji nie możemy pojmować jako pewnego stanu, ale określamy je jako bycie, które może być i powinno być. Podsumowując, możemy powiedzieć, że filozofia egzystencjalna jest filozofią wolności i jako potwierdzenie bycia jest również filozofią komunikacji przy pomocy rozumu i wolności²⁵.

²² „Wie alles Philosophieren mit dem Staunen beginnt, das Weltwissen mit dem Zweifel, so die Existenzerhellung mit der Erfahrung des Ungenügens in Kommunikation”. K. Jaspers (1956), *Philosophie*, dz. cyt.: 55.

²³ Por. P. Reputakowski (2018), dz. cyt.: 220-221.

²⁴ „Rozumienie w komunikacji jest zarazem walką, i to szczególnego rodzaju, mianowicie nie jest walką o władzę, w której jedna strona zwycięża, lecz o prawdę, w której obie się znajdują” K. Jaspers (1982), *Weltgeschichte der Philosophie. Einleitung*, München-Zürich: 74-75.

²⁵ Tak scharakteryzował filozofię Jaspersa Kurt Rossman: „Als Existenzphilosophie ist sie Philosophie der Freiheit und als Seinsvergewisserung Philosophie der Kommunikation im Medium der Vernunft und Freiheit” K. Rossman *Nachwort* do K. Jaspers, *Vernunft und Freiheit. Ausgewählte Schriften*, Zürich: 564.

Komunikacja jako narzędzie interakcji i rozumienia

W niniejszym punkcie pragniemy ukazać w świetle pism Jaspersa rolę i znaczenie komunikacji dla interakcji. Człowiek musi się komunikować, od poczęcia jest skazany na drugiego człowieka. Zdaniem niemieckiego filozofa i psychiatry – jak zauważa Izabella Janda – komunikowanie się z drugim człowiekiem jest przejawem autentycznego, najpełniejszego sposobu bycia człowiekiem. Na potwierdzenie tych słów Janda przytacza słowa Jaspersa: „Jednostka zdana wyłącznie na siebie nie może stać się człowiekiem. Bycie sobą jest rzeczywiste tylko w komunikacji z innym”²⁶. Widzimy zatem, że komunikacja stanowi istotny warunek bycia sobą, stawania się. Narzucają jednak się pytania: kim ma się stać człowiek? Czy nie ma jakiegoś kresu czyli celu, do którego powinien dążyć? Wydaje się, że w przypadku rozumienia istoty człowieka, pomimo ponad dwutysiącletniej refleksji, sięgającej znamienitych filozofów starożytnych, takich jak Sokrates, Platon, Arystoteles, cały czas mamy problem z rozumieniem człowieka i jego celu.

Obraz człowieka zmieniał się w zależności od sytuacji społecznej; w kolejnych odsłonach akcentowane były inne wymiary bycia człowiekiem. Wystarczy przytoczyć tylko kilka ze znanych określeń człowieka, które możemy znaleźć w tekstach filozoficznych: *homo creator*, *homo socialis*, *homo rationalis*, *homo ludens*, *homo faber*, *homo religiosus*, *homo consumens*, *homo prodigus* itd. Nie miejsce tu aby wszystkie je dokładnie wymieniać i wyjaśniać. Niemniej jednak nowe doświadczenia związane z rozwojem technologicznym i informatycznym niewątpliwie przyczyniły się do modyfikacji rozumienia człowieka. Jaspers tworzył swoją filozofię w przededniu wspomnianych wielkich zmian technicznych i informatycznych, które w niewiarygodny sposób przyspieszyły interakcje międzyludzkie, przyczyniły się także do powstania nowej kultury technokratycznej, w której osoba jest jedynie częścią całości, jakimś zasobem, faktorem, i w której coraz bardziej na bok odchodzi integralna nauka o człowieku.

Czesława Piecuch w odniesieniu do dorobku Jaspersa pisze o „człowieku masowym”, który zatracą swoją indywidualność, tożsamość, autentyczność²⁷. Człowiek taki nie objawia samego siebie, nie daje siebie, chowa coś w zana-drze, odsłania tylko tyle, ile chce albo chcą od niego inni, dopasowuje się

²⁶ K. Jaspers (1991), *O mojej filozofii*, dz. cyt.: 65-66. Por. I. Janda (2016), *Zagubiony w bezosobowym świecie rzeczy? Człowiek Emmanuela Mouniera i Karla Jaspersa*. W: Cz. Piecuch [red.], *Karl Jaspers: Filozof – świadek czasu*, Kraków: 105.
Por. Cz. Piecuch (2013), *Czas przełomu: koniec czy początek człowieka? Jaspers i Fukuyama*. W: Tenże [red.], *Karl Jaspers: człowiek w epoce przełomu*, Kraków: 209.

do oczekiwań odbiorcy, zatracając tym samym własną autentyczność. Miarą naszej komunikacji jest to, na ile chcę objawić (odsłonić) samego siebie. Nie znaczy to, że przed każdym mam się całkowicie odsłaniać, opowiadać o swoich przeżyciach, doświadczeniach, błędach i sukcesach. Istnieje jednak obszar, gdzie wymaga się ode mnie możliwie pełnej transparentności. Pojawia się też pytanie, na ile ja – przeciętny Kowalski – odsłaniam samego siebie, czy jestem cały w swoich aktach, czynach, wiadomościach, które piszę? Czy może wchodzę w rolę, spełniam życzenia innych, staję się niewolnikiem innych i zatracam siebie w tzw. kulturze masowej.

Pomimo tych różnych negatywnych przejawów komunikacji (przemoc, pozorantwo, odgrywanie ról), komunikacja może stanowić szansę na życie autentyczne, bez pozorów, iluzji, masek. Być może spotkanie kogoś, kto wytrąci nas z nadmiernej koncentracji na sobie samym, samozadowolenia, doprowadzi nas do autentyczności. Drugi jest zawsze szansą, choć nie zawsze zaplanowaną i pożądaną. Trzeba zatem wyjść, aby spotkać i doświadczyć Innego, nie tracąc jednak przy tym siebie. Przeciwnie, ten Drugi może być katalizatorem zmian we mnie, staje przede mną jako dar i zadanie. Drugi pozwala człowiekowi wyzwolić się z bezosobowego świata rzeczy, który zniewala człowieka, czyniąc z niego *homo consumens*, który poddaje się łatwo propagandzie marketingowej i uzależnia się od kupowania. Jaspers miał świadomość tych wszystkich zagrożeń duchowych, które niosą ze sobą technika i nowe możliwości, otwierające się przed człowiekiem. Dlatego nieustannie przypominał: „To nie nawiązywanie kontaktu i wymiana myśli, nie przyjacielskość i towarzyskość są drogą komunikacji, ale dopiero bezustanne podążanie ku całościowemu objawianiu siebie”²⁸. Wartość komunikacji zależy od tego, na ile ty sam objawiasz siebie, z zaufaniem wchodzisz w relację, ryzykując oczywiście odrzucenie, wyśmianie, zranienie.

Tytułem podsumowania warto może przedstawić niektóre treści filozofii komunikacji Jaspersa z perspektywy kultury fizycznej i sportu. Sam Jaspers nie był typem sportowca, był raczej samotnikiem, w dodatku – jak już wspomniałem – chorowitym, ale otwartym na świat. Patrząc na sport, a szczególnie dyscypliny zespołowe, nie sposób nie wspomnieć o komunikacji. Komunikacja ta odbywa się na wielu poziomach i płaszczyznach, dotyczy także wielu podmiotów. Z doświadczenia wiemy, jak ważny jest *Teamgeist* (*Teamspirit*) w drużynach, umiejętność podporządkowania się zarówno trenerowi, jak i też dobru całej drużyny. Dobry trener ma świadomość, jaką wartością we wspólnej pracy jest jedność, umiejętność schowania własnych interesów – w rzeczywistości nie jest to takie proste. Nie każdy może grać

²⁸ K. Jaspers (1991), *O mojej filozofii*, dz. cyt.: 64.

w pierwszej drużynie, mimo że też jest dobry. Niekiedy dla dobra drużyny i jej postępu nawet jest lepiej, kiedy odejdzie osoba z przerośniętym ego.

Czego w kontekście sportu i dążenia do celu, jakim jest osiągnięcie wyniku, możemy uczyć się od Jaspersa? Odpowiedź jest prosta: zrozumienia, umiłowania rzeczywistości, pokory, szacunku do drugiej osoby. Tym, co najbardziej unieszczęśliwia człowieka, jest brak realizmu w pragnieniach. Bardzo często młody zawodnik czy uczeń jest zakładnikiem pragnień i nadziei innych ludzi, niekiedy całego narodu. Większość sportowców żyje pod wielką presją, nakładaną niekiedy przez samych siebie, dlatego też nie może dziwić korzystanie z pomocy psychologów. Psycholog jest tym, który identyfikuje i racjonalizuje problemy, zdejmując ciężar presji, uczy małych kroków i koncentracji, czyli bycia świadomym tu i teraz. Można zaryzykować stwierdzenie, że osoba, która nie potrafi być świadomie obecna „teraz”, jest nieszczęśliwa, bo wraca myślami albo do czasów minionych albo ma nadzieję na lepszą przyszłość. Tymczasem szczęście jest zawsze terażniejsze i bardzo często zależy także od moralności²⁹. Jaspers wielokrotnie podkreślał uczciwość w komunikacji, jest ona podstawą wzajemnego zaufania i budowania wspólnoty³⁰. Dotyczy to także życia i rywalizacji sportowców. Dlatego nie należy ukrywać swoich stanów emocjonalnych i psychicznych, wiedza o nich pomaga w dostosowaniu obciążeń i korygowaniu celów, przed którymi się staje.

²⁹ Różne konstelacje zależności szczęścia od moralności i *vice versa* ukazał W. Tarkiewicz (1971), *Droga do filozofii i inne rozprawy filozoficzne*, t. 1, Warszawa: 321-323, a głębiej pochylił się nad zagadnieniem szczęścia w monografii *O szczęściu* (1970), Warszawa: zwłaszcza XXV.

³⁰ Por. H. Fahrenbach (2004), *Kommunikation in existenzphilosophischer Kontroverse? Jaspers und Sartre; Für und wider den Transzendenzbezug der Existenz*. W: A. Hügli, D. Kaegi, R. Wiehl [red.], *Einsamkeit-Kommunikation-Öffentlichkeit*, Basel: 221-239.